

Šezdeset godina Restauratorske radionice u Splitu

HRVATSKI
RESTAURATORSKI
ZAVOD

**Izložba restauriranih umjetnina
povodom šezdesete obljetnice
Restauratorske radionice Hrvatskog
restauratorskog zavoda u Splitu**

Organizatori:

Hrvatski restauratorski zavod,
Restauratorski odjel Split i Hrvatska
akademija znanosti i umjetnosti – Zavod
za znanstveni i umjetnički rad Split

Split, Zavod za znanstveni i umjetnički
rad Hrvatske akademije znanosti
i umjetnosti – Palača Mileši,
30. listopada – 16. studenoga 2014.

Nakladnik:

Hrvatski restauratorski zavod

Za nakladnika:

Mario Braun

Autori izložbe:

Zoraida Demori Staničić
Radoslav Tomić

Urednici kataloga:

Zoraida Demori Staničić
Radoslav Tomić

Fotografije:

Fototeka Hrvatskog restauratorskog
zavoda i Konzervatorskog odjela u Splitu

**Grafičko oblikovanje,
prijelom i priprema za tisak:**

Davor Gazde

Tisak:

Kerschoffset

Naklada:

500

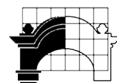
ISBN 978-953-7389-17-8

CIP zapis dostupan je u računalnome
katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 889213

Fotografija na naslovnici:

Franjo Čučić (Čiočić), (Blato na Korčuli,
? - ?), Sv. Mihovil (dio triptiha), 1579.
godine, pozlaćeno, bojano i rezbareno
drvo, 141 x 48 x 25 cm, Omiš,
župna crkva sv. Mihovila

Šezdeset godina Restauratorske radionice u Splitu

HRVATSKI
RESTAURATORSKI
ZAVOD

Split, 2014.

**Izložba povodom
šezdesete obljetnice
Restauratorske radionice
u Splitu**

Radoslav Tomić

Izložba koju Hrvatski restauratorski zavod- Odjel Split priređuje u Zavodu za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu (Palača Milesi) želi obilježiti šezdesetu obljetnicu institucionalne i organizirane restauracije i zaštite umjetnina u gradu. Splitsku restauratorsku radionicu osnovao je 1954. godine Cvito Fisković, ravnatelj Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju pa je i djelovala u okviru zavoda, u svakodnevnoj suradnji između povjesničara umjetnosti i restauratora sve do 1997. kada je, u okviru temeljite reorganizacije restauratorske djelatnosti Vlada Republike Hrvatske, osnovala Hrvatski restauratorski zavod sa središtem u Zagrebu u čijem su se sastavu našle manje radionice među kojima i ona u Splitu. Iz nekadašnjih skromnijih prostora u okviru Franjevačkoga samostana na Poljudu, Radionica se 13. srpnja 2002. preselila u novu zgradu u Porinovoj ulici. Zbog sve većih i složenijih poslova Radionica se proširila velikim prostorima u dijelu nekadašnje Vojarne na Dračevcu u kojemu djeluje Odjel za restauriranje kamena. Tako je od skromnih početaka s nekoliko zaposlenih stručnjaka smještenih u prizemnim prostorima Konzervatorskoga zavoda u Zrinsko-frankopanskoj ulici a potom u nekadašnjim učionica u Franjevačkom samostanu na Poljudu, radionica dobila suvremeni prostor u središtu grada u kojemu se obnavljaju u prvom redu slike i polikormirana skulptura te prostorije na Dračevcu koje omogućavaju rad na složenim restauratorskim postupcima na kamenoj skulpturi, monumentalnim drvenim oltarima i namještaju. Radionica je dobila i prostor za dokumentacijsku djelatnost te primjerene čuvaonice. Povećao se i broj restauratora koji su u međuvremenu stjecali znanja na novoosnovanom odjelu za restauraciju na Umjetničkoj akademiji u Splitu. neki od njih dodatno se usavršavaju na studijima, specijalizacijama i stipendijama u zemlji i u inozemstvu.

Od svojih početaka do danas u Radionici su popravljene i spašene od propadanja brojne umjetnine iz cijele Hrvatske, najvećim

Lorenzo Lotto, (Venecija, oko 1470. — Loreto, 1566.), **Portret Tome Nigrisa, 1527. godine, ulje na platnu, 42 x 54 cm, Split, Franjevački samostan na Poljudu (gore: prije restauracije, dolje: nakon restauracije)**

dijelom iz njezinoga priobalja od Istre i Kvarnera do Dalmacije i Boke kotorske, u rasponu od umjetnina iz Antike do djela suvremenih majstora, podjednako slike u različitim tehnikama, mozaici i freske, kamena i polikromirana skulptura i štukatura do cjelovite obnove crkava i urbanih prostora poput Peristila i katedrale sv. Jakova u Šibeniku. Radionica je veoma često sudjelovala i u ostvarivanju značajnih izložbi. Navedimo samo neke: Romaničko slikarstvo (Split, Zagreb), Zlatno doba Dubrovnika (Zagreb), Pustinja Blaca (Splitu), Restaurirane umjetnine iz Boke (Split), Blaž Jurjev Trogiraniin (Split, Zagreb i Venecija), Hrvati-vjera, kultura, umjetnost (Vatikan), Renesansno slikarstvo (Zagrebu) i brojnih drugih koje su predstavljale

Filippo Naldi, (Firenca, ? – Dalmacija, nakon 1777.), Bogorodica s Djetetom, Sv. Jerolimom i Sv. Rokom, 1754. godine, ulje na platnu, 172 cm x 95 cm, Kostanje, župna crkva sv. Mihovila

pojedinačne opuse, stilske epohe te povijesne i pokrajinske cjeline.

Treba naglasiti da je radionica veoma često omogućavala da se iz neposredne blizine utvrde i procjene vrijednosti i stilske značajke pojedine umjetnine, definiraju opusi konkretnih majstora ili da se otklone sumnje i labave pretpostavke. Dovoljno se prisjetiti da se tijekom restauracije pronašao potpis Blaža Jurjeva Trogirana, povećao opus Giovannija Lanfranca na Lastovu, stabilizirao katalog djela pojedinih članova obitelji Santa Croce, Palme Mlađega, Mateja Ponzonija Pončuna

i Nikole Grassija, zaokružio opus splitskim kiparima Jurju Petroviću i Fulgenciju Bakotiću. Neovisno o skromnim uvjetima, stručnim i tehnološkim ograničenjima radionica je od samih početaka bila laboratorij u kojemu se, uz suradnju s povjesničarima umjetnosti koji su pokazivali profesionalni interes prema „klasičnim likovnim fenomenima“ stvarani temelji i otvarali novi pogledi i spoznaje koje su pomogle da se s većim pouzdanjem promišlja hrvatska umjetnost.

I izložba povodom visoke obljetnice restauratorske službe u Splitu koja se, u suradnji s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti i njezinim Zavodom za znanstveni i umjetnički rad priređuje u njezinim prostorima, u palače Milesi samo dijelom pokazuje koje je i kako je Restauratorski zavod obavljao i spašavao umjetnine u tom razdoblju, na prostoru Splita i njegove šire okolice od Makarske do Trogira i otoka. Dio umjetnina podrijetlom je iz Šibenika jer su upravo u Splitu popravljene brojne umjetnine kojima taj grad obiluje a u njemu još uvijek nije na pravi način započela s radom restauratorska radionica za koju je osiguran i uređen radni prostor.

Fulgencije Bakotić, (Kaštel Gomilica, 1716. — Amelia, 1792.) Raspelo, četvrto ili peto desetljeće 18. stoljeća, bojano i rezbareno drvo, 80,5 x 37cm, Split, Nadbiskupsko sjemenište

**Šezdeset godina
restauratorskog odjela
u Splitu**

Mario Braun

Malo je poznato da je formiranje prve restauratorske radionice i početak restauratorske djelatnosti u Splitu vezan uz Zagreb. U vrijeme dok u Hrvatskoj nije bilo restauratorskog školovanja slikar Filip Dobrošević, kao prvi zaposleni restaurator splitskog Konzervatorskog zavoda, odlazi 1954. godine na specijalizaciju u Zagreb, u tadašnju restauratorsku radionicu JAZU. Tijekom svojega restauratorskog vježbeništva radio je na slici nepoznatog venecijanskog majstora Bogorodica sa svecima iz Galerije umjetnina u Splitu (inv. 14/28, kart. 349; dosje R.Z. JAZU 357), i kako sačuvana dokumentacija svjedoči, dovršio je radove i vratio sliku u Split 9. svibnja 1955. godine. Splitska restauratorska radionica je po osnutku godinama postupno i ustrajno povećavala broj restauratora, u početku četiri, da bi se nakon osamostaljenja Hrvatske broj povećao na deset zaposlenih. U trenutku združivanja svih restauratorskih radionica u Hrvatski restauratorski zavod Splitska je radionica imala 11 stalno zaposlenih djelatnika. Druga trajna poveznica između tih radionica bilo je "beskućništvo". Naime, ni zagrebački ni splitski restauratori nisu imali vlastiti ni primjereni radni prostor, a Restauratorski odjel u Splitu godinama je bio podstanar u Franjevačkom samostanu na Poljudu. Ipak, zahvaljujući investiciji Ministarstva kulture u srpnju 2002. godine splitski restauratori useljavanju u novosagrađenu zgradu u Porinovoj ul. 2a i tako napokon dobivaju primjerene uvjete za rad i razvoj djelatnosti. Još jedna okolnost u 1997. godini povezala je splitske i zagrebačke odjele. Od 1997. godine započinje s radom Odsjek za konzervaciju-restauraciju na Umjetničkoj akademiji u Splitu, kao i onaj na Likovnoj akademiji u Zagrebu, a značajan dio zaposlenih restauratora Zavoda prelazi na restauratorske odjele ili predaje honorarno na restauratorskom studiju. Potrebe za većim restauratorskim zahvatima na zapuštenoj baštini iziskuju i nove ljude i novi, veći prostor, što grad Split podržava davanjem na korištenje prostora na Dračevcu. Time su bili osigurani bitni uvjeti za kvalitetan rad - stručnjaci,

primjeren radni prostor i oprema koja se nabavlja u skladu s mogućnostima. U takvom okruženju stasa u Splitu i novoformirani Odjel za restauriranje kamena Hrvatskog restauratorskog zavoda. Uz znanstvenu potporu prirodoslovnog laboratorija Zavoda u Zagrebu i kroz suradnju s Opificio delle Pietre Dure iz Firenze i Uredom za staru gradsku jezgru u Splitu, te arhitektima i konzervatorima iz Splita, započinje veliki projekt restauriranja Peristila. Poznate su i nagrade i izložbe vezane uz taj projekt, a na nama i na mlađim generacijama koje dolaze ostaje da slijedećih 60 godina ostvarimo još više kvalitetnih i uspješnih projekata. Naši spomenici i njihovo stanje nas na to obvezuju.

**Bonino iz Milana, (Lombardija, ? – Šibenik, 1429.)
Sv. Nikola, 1427. – 1429. godine, vapnenac,
106 x 50 x 30 cm, Šibenik, crkva sv. Barbare**

***Tempus fugit* — obljetnica
Restauratorske radionice
u Splitu Hrvatskog
restauratorskog zavoda**

Zoraida Demori Staničić

Osnivanjem Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju sa sjedištem u Splitu 1945. godine, započinje sustavna briga za spomenike nakon ratnih razaranja i uništavanja kulturne baštine. Nasljeđujući ustanove koje su u ranijim razdobljima provodile mjere zaštite, ovaj je zavod započeo s restauratorskim radovima u devastiranom Zadru, preko Dioklecijanove palače do šibenske vijećnice. Cvito Fisković je kao direktor u takvim okolnostima bio posebno svjestan nužnosti osnivanja stalne i rezidentne restauratorske službe koja bi uz tada prevladavajuće građevinske radova mogla izvoditi i specijalističko restauriranje slika na drvu i platnu, te kamene i drvene skulpture.

Osnivanje radionice 1954. godine, označilo je početak novog razdoblja zaštite spomenika kulture u Dalmaciji. No, ne smije se preskočiti činjenicu da je već ranije pokretna baština bivala restaurirana; u vrijeme austrijske uprave važna su se slikarska djela poput poljudskog Santacroceovog poliptiha ili Veroneseovih slika iz Vrboske, renesansnog misnog ruha iz Trogira, restaurirala u Beču pod vodstvom *Centralne komisije*. Istovremeno su u Dalmaciju „na teren“ dolazili ugledni bečki restauratori Eduard Gerisch, Franz Ritschl i Karl Schelleien, dok je 1908. godine Anton Švimbersky dovršio restauriranje Buvininih vratnica. Između dva svjetska rata odabir i programiranje restauriranja vodio je Ljubo Karaman direktor *Pokrajinskog konservatorijalnog ureda za Dalmaciju*, za kojeg su sve do rata radili restauratori Ferdo Goglia i Matej Stern.

Prvi suradnici Cvita Fiskovića u Konzervatorskom zavodu bili su povjesničari umjetnosti Ksenija Cicarelli, Davor Domanić i Nevenka Bezić Božanić. Obilazeći teren od Zagore do otoka, te priobalje između Zadra i Dubrovnika, u crkvama i privatnim zbirkama pronalazili su brojne značajne umjetnine. U interdisciplinarnom procesu i u najužoj suradnji s restauratorom one su se evidentirale, valorizirale, legalizirale u status kulturnog dobra, utvrđivalo im se zatečeno

**Blaž Jurjev Trogirin, (Trogir ?, oko 1412. – Zadar, oko 1448.) Gospa u ružičnjaku, prva polovica 15. stoljeća
tempera na drvu, 133,5 x 103 cm, Trogir,
Zbirka crkvene umjetnosti
(gore: tijekom restauriranja, dolje: nakon restauriranja)**

Domenico Uberti, (spominje se u Veneciji 1733.) Sv. Obitelj sa Joakimom i Anom, prva polovica 18. stoljeća, ulje na platnu, 97 x 126 cm, Šibenik, crkva sv. Nikole (gore: prije restauriranja, dolje: nakon restauriranja)

stanje te određivali prioriteta restauriranja. Stvoren je model gotovo idealnog pristupa pokretnoj kulturnoj baštini u najbliskijem mogućem dodiru s umjetninama prije, za vrijeme i poslije procesa restauriranja. Od prvog splitskog restauratora Filipa Dobroševića, koji je svoj profesionalni put započeo iste 1954. godine, u nekoliko sljedećih godina već ih je bilo četvorica: Tomislav Tomas, Špiro Katić i Slavko Alač su uz Dobroševića restaurirali gotovo cjelokupni opus Blaža Jurjeva Trogirana i Dujma Vučkovića, dubrovačko raspelo Paola Veneziana, djela Lovre Dobričevića, Nikole Božidarevića i Mihajla Hamzića, Lorenza Lotta i mnogih poznatih i nepoznatih umjetnika u rasponu od 13. do 20. stoljeća. Restaurirane

su se umjetnine prezentirale širokoj publici mnogim izložbama, od kojih posebno treba istaknuti onu romaničkog slikarstva povodom međunarodnog kongresa povjesničara umjetnosti u Splitu 1968. godine te monografsku izložbu Blaža Jurjeva u Zagrebu, Splitu i Veneciji polovicom osamdesetih. No, nisu se restaurirale samo slike na drvu i platnu i drvene skulpture, već su među prvima kod nas splitski restauratori od propadanja spašavali i zidne slike i mozaike, od antičkih salonitanskih, preko srednjovjekovnih u Stonu i Srimi, do slikanih dekoracija u kazalištima u Splitu i Gustava Klimta u Rijeci.

Sjajan trenutak ove radionice bila je upravo ta uska interdisciplinarna suradnja povjesničara umjetnosti, arhitekata, arheologa i restauratora koji su, za razliku od današnjeg vremena, specifičnost profesije savladavali empirijski i intuitivno. Likovna profesija prve je hrvatske restauratore opskrbila manualnim vještinama, ali su specijalističke metode, materijale i tehnike morali svladavati sami, slijedeći postupke koji su iz inozemstva stizali neposrednim kontaktima i putovanjima te posredno preko strukovnih konzervatorskih društava. Danas, često kritički sagledavamo tadašnje skromne i ograničene materijale i postupke, ali ostaje činjenica da se u to vrijeme restauriranje tek bilo počelo formirati kao disciplina utemeljena na znanosti, uz napuštanje dugovječnih principa zanata. Ne smijemo zaboraviti da je Plenderleithova temeljna knjiga o restauriranju objavljena 1956. godine, dok je Brandijeva Teorija restauracije izašla tek 1962., kada je radionica u Splitu djelovala već osam godina, a u svojem je programu te godine između ostalih umjetnina imala i Božidarevićev triptih na Dančama u Dubrovniku, fresku Deizisa u Donjem Humcu na Braču, mitru ukrašenu slikanim minijaturama u Trogiru te Kokoljine prikaze dominikanskih svetaca i svetica u Bolu.

Splitsku restauratorsku radionicu obilježio je zajednički interdisciplinarni pristup restauriranju gotovo svake pojedine

umjetnine te uska suradnja s povjesničarima umjetnosti, među kojima, osim zavodskih, u Splitu treba istaknuti Krunu Prijatelja, a u Zagrebu Grgu Gamulina i Ljubu Karamana. Osnovni postupci evidencije, valorizacije i restauriranja, najčešće su završavali i znanstvenom valorizacijom, poglavito u časopisu *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, kojeg je Cvito Fisković u okviru Konzervatorskog zavoda utemeljio 1945. godine. Ista je tradicija nastavljena do danas, jer se u časopisu i dalje objavljuju znanstveni rezultati kasnijih generacija povjesničara umjetnosti i arheologa, bazirani na istraživanju i konzervaciji-restauraciji umjetničke baštine. Sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća splitska se restauratorska radionica znatno proširila novim kadrovima restauratora, ali i povjesničara umjetnosti pod vodstvom Davora Domančića i Joška Belamarića. Sve značajnija usmjerenost kulturnoj baštini dovela je devedesetih, posebno nakon razaranja u Domovinskom ratu, do novih spoznaja o restauriranju, jer se usvajaju nova, na znanosti utemeljena istraživanja, metode, principi i materijali. Razvoju djelatnosti svakako pripomaže i činjenica da od 1997. u Hrvatskoj djeluju sveučilišni studiji konzervacije-restauracije; dok je prva generacija restauratora već bila na odlasku, zamijenila ju je nova, školovana na studiju konzervacije-restauracije na Umjetničkoj akademiji u Splitu.

U 21. stoljeću generacije diplomiranih konzervatora-restauratora svoje mjesto nalaze upravo u ovoj radionici, sudjelujući u mnogim važnim konzervatorsko-restauratorskim projektima poput Peristila Dioklecijanove palače u Splitu, ljetnikovca Kaboga u Dubrovniku i katedrali sv. Jakova u Šibeniku. Osnovani su specijalistički odsjeci za konzervaciju-restauraciju mozaika, zidnog slikarstva i štuka, te za konzervaciju-restauraciju kamene plastike. U reorganizaciji službe zaštite spomenika kulture 1997. godine, restauratorska je radionica postala dio Hrvatskog restauratorskog zavoda u kojem danas radi 40 visoko kvalificiranih

konzervatora-restauratora. Od 2002. godine oni djeluju u novim prostorima u Porinovoj ulici i na Dračevcu, koji su opremljeni zahvaljujući predanosti prvog ravnatelja Hrvatskog restauratorskog zavoda prof. Ferdinada Medera. Ovakav broj restauratora i razvoj struke, garancija su daljnjeg, autentičnog čuvanja naše kulturne baštine „nejunačkom vremenu usprkos“.

**Šezdeset godina
restauratorske radionice
u Splitu**

Branko Pavazza

Restauratorska radionica u Splitu obilježava 60 godina kontinuiranog djelovanja od svog nastanka u okviru Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju pod ravnateljstvom osnivača i velikog promicatelja restauratorske djelatnosti i zaštite spomenika kulture akademika Cvite Fiskovića. Radionica 1967 g. postaje sastavni dio Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu da bi 1997 g. bila priključena zajedno s ostalim regionalnim radionicama Hrvatskom restauratorskom zavodu sa sjedištem u Zagrebu.

Prve generacije splitskih restauratora potekle su iz srednje škole za primijenjenu umjetnost, a zahvati su se provodili na slikama na platnu i drvu, višebojnoj drvenoj skulpturi, oltarima, namještaju, povremeno na zidnim slikama, mozaicima i kamenu.

Temelj rada u radionici bile su tradicionalne, jednostavne metode i alati s mnogo manje posrednih tehnoloških sredstava i pomagala, pri čemu je nužno bio više razvijen zanatsko – umjetnički osjećaj za materijale, alate i odabir metode rada. Ovaj pristup radionice u neprekinutoj se niti nastavlja i provlači kroz desetljeća, jer ni danas bez te vještine i instinkta za materijal, strukturu, površinu i boju, primjenu alata i pribora nije moguće u pravoj mjeri na pravi način upotrebiti martelinu, rezbarsko dlijeto, skalpel, kist, štapić s kemijskim otapalom, pa niti sofisticirani laser. Taj duboki i ne uvijek jasno vidljiv korijen pomaže da se u ovoj složenoj i raznovrsnoj djelatnosti ne odluta za brojnim i zavodljivim pozivima naglo razvijene tehnologije već da se ista upotrebi u mjeri i na način kako to traži svaka pojedinačno tretirana umjetnina ili restauratorski program.

U tehničkom smislu i s obzirom na najzastupljeniju metodu pri restauriranju slika na platnu i drvu te drvenih skulptura, djelovanje restauratorske radionice može se podijeliti na dva razdoblja.

Prvo gotovo tridesetogodišnje razdoblje slijedi tadašnje spoznaje i tehničke postupke

Mletački slikar, Krist Pantokrator, prva polovica 18. stoljeća, ulje na platnu, 114 x 86,5 cm, Split, crkva sv. Križa

vodećih europskih restauratorskih centara (Bruxelles, Paris). Kroz to vrijeme korištene su jednostavne metode znane već u starom vijeku temeljene na uporabi rastopljene smjese prirodnog pčelinjeg, voska, prirodnih smola - kalafonija i damara.

S tom smjesom obavljani su razni postupci: podljepljivanje slika na platnu (rentoilage a la cire fondue), konzerviranje platna, kredne osnove i slojeva boje, konzerviranje slika na drvu i drvenih skulptura. Voštana smjesa s dodatkom pigmenta pripravljena je za kitanje oštećenja slikanog sloja i preparacije, pa su nakon izoliranja upotrebljavane uglavnom uljane boje za retuš. Ovim postupkom obrađen je veći broj najvažnijih i najugroženijih umjetnina, često teško oštećenih u agresivnom okruženju priobalne klime kao i neodgovarajućim postupcima i smještajem. Iako su metode s rastopljenom smjesom voska uspješno rješavale konzerviranje

Pisači stol, 18. stoljeće, rezbareno drvo, intarzije, 85 x 56 x 109 cm, Split, Franjevački samostan u Poljuđu

umjetnina u uvjetima povećane vlažnosti i topline pogodnim za razvoj crvotočine i parazita na organskim materijalima, ipak se uočavaju nedostaci i ograničenje primjene voštanih smjesa.

U drugom, mnogo raznovrsnijem razdoblju početkom devedesetih godina osnovna metoda podljeplivanja slika na platnu i konzerviranja drva, koja se bez većih promjena održala preko tri desetljeća, proširuje se primjenom „hladnih“ metoda koje slijede dugu tradiciju i iskustva restauratorskih radionica u Italiji (colla di pasta romana, colla di pasta fiorentina) a koje su po sastavu i fizikalno kemijskim svojstvima bliže izvornim materijalima umjetnine. Postupno se uvode

u upotrebu suvremene sintetičke smjese za podljepljivanje, konzerviranje i učvršćenje, zatim nova sredstva i metode za čišćenje slikanog sloja, oprema za provođenje istraživanja, nedestruktivno snimanje itd. Dokumentiranje, istraživanje, obrada i pohrana podataka se u nastavku, krajem 90 tih objedinjuje priključivanjem Hrvatskom restauratorskom zavodu u čija infrastruktura kroz sustavni razvoj Prirodoslovnog laboratorija, Dokumentacijskog odsjeka i centralnog računalnog sustava u potpunosti pokriva i podržava ovaj važan dio konzervatorsko-restauratorskog djelovanja. Broj zaposlenih restauratora rastao je sporo, krajem prvog razdoblja od otprilike dvadeset godina restauracijom se bavilo tek četvero restauratora, a početkom devedesetih u radionici je bilo osam zaposlenih djelatnika. Taj neveliki broj restauratora djelovao je na području koje se protezalo od zaljeva Boke kotorske gdje je iz bokeljskih crkava restauriran značajan broj umjetnina, uključujući veliko gotičko raspelo iz crkve sv Marije, zatim preko Dubrovnika i zahvata na nekim najvažnijim djelima naše gotike i renesanse, nadalje restaurirane su brojne umjetnine iz sakralnih prostora i zbirki na cijelom priobalju s otocima i zaleđem sve do sjevernog Jadrana i franjevačkog samostana na Rabu, a ponekad su i umjetnine iz Istre stizale do splitske radionice poput raspela iz Eufrazijeve bazilike.

Isti restauratori tada su obavljali radove na više vrsta spomeničke baštine, pa su izvedene konzervacije-restauracije na mozaicima Salone, Starigrada i Supetra, zatim na srednjovjekovnim freskama na Srimi, u Bolu na Braču itd.

S vremenom se dio djelatnika usavršavao za restauraciju fresaka i mozaika, pa se postupno razvija ovaj specijalizirani Odsjek, koji tretira i spašava zapušteni i najviše devastirani segment spomeničke baštine, jer su ove umjetnine najčešće sačuvane teško oštećene i u fragmentima. Razvojem i širenjem ovog odsjeka, koji je jedini na širem području,

izvedeni su brojni zaštitni radovi na antičkim mozaicima i freskama od antike, srednjeg vijeka do 19 st. na lokalitetima od Stona, Visa, Hvara, Brača, Splita, Šolte, Šibenika, Krka, Pule, itd.

U zadnjih nekoliko godina posebno se razvio Odsjek restauracije kamena zahvaljujući velikim restauratorskim projektima na vrijednim spomenicima, što je zahtijevalo ubrzano sazrijevanje, ekipiranje, opremanje i rješavanje brojnih konzervatorsko restauratorskih projekata. Svakako najznačajniji je 10 godišnji program restauracije carskog trga Peristila koji je završen 2012. godine, a po mnogo čemu je najveći restauratorski zahvat u povijesnoj jezgri grada Splita u novijem razdoblju. Iste godine započeo je novi program na još jednom vrhunskom spomeniku kulture – restauracija šibenske katedrale sv. Jakova, koji pred splitsku radionicu i HRZ postavlja nove izazove, zahtijevajući iskorak u dosad najsloženiji i još raznovrsniji pristup te najvišu razinu konzervatorsko restauratorske izvedbe, uz cjelovito promišljanje, složene spirale okolnosti i silnica koje su pred pet stoljeća stvorile, a kasnije i mijenjale ovu jedinstvenu građevinu.

U današnjem vremenu znatno većih tehničkih mogućnosti, naglih i brojnih prodora suvremene znanosti, ponekad i pretjerane ponude restauratorske tehnologije zasnovane više na tržišnim interesima, potrebno je još opreznije i odgovornije sagledati bitne odrednice restauratorske djelatnosti i često zanemarenu, tehnološkom ekspanzijom potisnutu ulogu ljudskog faktora, poglavito ispravnog „čitanja“ i tumačenja restauratorskog problema, pa zatim određivanja i provođenja restauratorskog cilja. Osim standardnog vrednovanja izvornog djela u svakom njegovom segmentu, u zadnje je vrijeme u fokusu pridavanje sve veće i gotovo jednake važnosti specifičnom tragu koji ostavlja protok vremena na svaki korišteni materijal nekog umjetničkog djela, bilo da se radi o zlatnom listiću na okviru slike, drvenoj

Nepoznati mletački kipar, Alegorija Slikarstva, 18. stoljeće, vapnenac, 198 x 65 x 48 cm, Split, Palača Bajamonti/Dešković

strukturi raspela ili kamenom zidu katedrale. Svako nesnalaženje oko ove valorizacije, koja sama po sebi nije jasno određiva, prekoračenje zahvata ili uklanjanje zapisa vremena preko nužne granice, nepovratno i nepopravljivo degradira izvornu baštinu, posebno njenu povijesnu - starosnu komponentu, čime je uz dodatak nepotrebnih rekonstrukcija približava lažnom učinku koji imaju replike.

Pravo rješenje za svaku umjetninu i potrebni restauratorski postupak ne može se propisati pravilnikom ili ponoviti sa već izvedenog programa, već se delikatna ravnoteža svaki put iznova pronalazi dok traju radovi. „korigira“ i cijelo vrijeme preispituje.

Svu složenost i izazove ove djelatnosti čini i to da ona može po potrebi uključiti mnoge grane suvremenih prirodnih i društvenih znanosti i mnoštvo komponenti, od kemije,

fizike, biologije, informatike, optike, pa sve do povijesti umjetnosti, teologije, liturgije, ikonografije, likovne teorije i prakse, restauratorske estetike, i sve to svaki put u drugoj mješavini i omjerima.

Ipak uz restauratorsko, najvažnije je ispravno likovno i umjetničko vrednovanje, interpretacija i smještanje u povijesni kontekst svake umjetnine kao i svih povijesnih sljedova i intervencija, ukoliko ih izvorna umjetnina ili njeno okruženje na sebi nosi, pri čemu je nezaobilazan doprinos i suradnja konzervatora-povjesničara umjetnosti. Restauratorski odjel u Splitu kao dio Hrvatskog restauratorskog zavoda danas razvija multidisciplinarni pristup, svoju djelatnost zasniva na ravnoteži tradicije i suvremenog, a svoje bogato, šezdesetogodišnje iskustvo stečeno u restauriranju najvrjednijih umjetnina naše regije prenosi na nove generacije restauratora, istodobno ostavljajući otvoren pristup učenju i stalnom preispitivanju, ali i povremenom prisjećanju na vrijednosti i put koje je postavio i pokrenuo utemeljitelj ove radionice.

Peristil, 295. – 305. godine, Split, Dioklecijanova palača,
(gore: prije restauriranja, dolje: nakon restauriranja)

**Odsjek za konzervaciju-
restauraciju kamene
plastike**

Marin Barišić

Tradicija obrade kamena u Dalmaciji seže još iz doba antičke Grčke i Rima, o čemu svjedoče brojni spomenici i građevine tog vremena. Bogata aktivnost građenja u kamenu traje do danas. Kroz povijest, sve su kamene građevine bile održavane i obnavljane, a obnoviteljski pothvati kroz povijest bili su uglavnom klesarskog karaktera i odnosili su se na izmjene dotrajalih elemenata.

Restauriranje kamena u modernom obliku, nastaje u okviru Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, jer su prvi splitski restauratori osim slika na drvu i platnu nerijetko obavljali i zahvate na kamenim spomenicima, služeći se tadašnjom tehnologijom i dostupnim materijalima. Sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća u Restauratorskom zavodu Hrvatske bio je osnovan i Odsjek za kamenu plastiku. Njihovi su restauratori na čelu sa Hrvojem Malinarom i Nestom Orčićem udarili temelj suvremenim metodama konzervacije-restauracije kamena, uz osnivanje prirodoslovnog laboratorija. Istovremeno su u Splitu u Arheološkom muzeju i Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika djelovali restauratori i preparatori koji su specijalistički brinuli o očuvanju i prezentaciji izložene kamene spomeničke baštine.

Tijekom i nakon Domovinskog rata produbila se potreba obnove oštećenih kamenih spomenika kulture. Osnivanjem Hrvatskog restauratorskog zavoda u splitskom se restauratorskom odjelu formirao i Odsjek za kamenu plastiku, u kojem u tom času djeluje samo jedan konzervator-restaurator, Marin Barišić, specijaliziran u Velikoj Britaniji. Prvi su zahvati Odsjeka bili konzervacija-restauracija natpisa i oltarne pregrade u crkvi Sv. Martina na Zlatnim vratima u Splitu, pleternih ulomaka u Trogiru, palači Grisogono u Splitu, oltaru u crkvi Sv. Duha u Splitu.

Izvođeci od 2003. godine veliki projekt konzervatorsko-restauratorskih radova na Peristilu Dioklecijanove palače u Splitu, Odsjek za kamenu plastiku se snažno i brzo razvijao

Detalj vijenca u svetištu, 15. st., katedrala sv. Jakova, Šibenik

angažirajući mlade diplomirane konzervatore-restauratore sa studija konzervacije-restauracije na Umjetničkoj akademiji u Splitu. Kroz projekt Peristila stečena su važna iskustva, usvojene i razvijene brojne suvremene metode i tehnike, uspostavljena suradnja i kontakti s brojnim stručnjacima iz Hrvatske i inozemstva. Velika i suvremeno opremljena radionica na Dračevcu omogućava rad na najzahtjevnijim kamenim spomenicima kulture.

Odsjek kamene plastike u Splitu kroz protekle godine svog djelovanja, obavljao je niz radova na kamenoj spomeničkoj baštini: od antičkih skulptura iz Narone, preko najvažnijih renesansnih skulptura Ivana Duknovića i Nikole Firentinca, do obnove arhitektonske plastike na Areni u Puli, ljetnikovcu Kaboga u Dubrovniku, crkvama u Hvaru i Visu i na stećcima. U tijeku su konzervatorsko-restauratorski radovi u katedrali sv. Jakova u Šibeniku, što je novi veliki izazov cijelom Odsjeku u valorizaciji i prezentaciji ovog UNESCO-vog spomenika.

**Odsjek za konzervaciju-
restauraciju zidnog
slikarstva, mozaika i štuka**

Tonči Borovac

Restauratorska radionica Konzervatorskog zavoda u Splitu, koja je kasnije postala sastavni dio Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture, vrlo je rano, već šezdesetih godina prošlog stoljeća, počela provoditi i konzervatorsko-restauratorske radove na zidnom slikarstvu i mozaicima. Ne smiju se zaobići zaštitni radovi izvedeni na ranosrednjovjekovnim freskama u crkvi sv. Mihajla u Stonu, katedrali sv. Dujma, crkvi sv. Duha i palači Milesi u Splitu, u Srimi, Segetu i Kaštelima među mnogima, koji su od fizičkog propadanja spasili ovaj važan segment kulturne baštine i naglasili mu važnost. Početkom devedesetih se restauriranje zidnih slika i mozaika, uz stručno vodstvo arheologinje Jasne Jeličić-Radonić, specijalistički osamostaljuje unutar iste radionice, jer se restauratori Branko Matulić i Tonči Borovac, kao nove stručne snage isključivo bave problematikom mozaika i zidnih slika na arheološkim lokalitetima u Starom Gradu, Lovrečini na Braču i u Gatima. Osnivanjem Hrvatskog restauratorskog zavoda zaštita ovog segmenta kulturne baštine se u okviru splitskog odjela ubrzano razvija početkom novog milenija: ekipira se novim mladim suradnicima koji su specijalistički obrazovani upravo za konzervaciju-restauraciju zidnog slikarstva i mozaika na studiju konzervacije-restauracije pri Umjetničkoj akademiji u Splitu.

Odsjek za zidno slikarstvo i mozaike u protekla je dva desetljeća kontinuiranog rada stekao dovoljno iskustva da može rješavati niz specifičnih problema očuvanja zidnog slikarstva i mozaika, pri čemu među mnogim zahvatima posebno treba istaknuti zapaženu konzervaciju-restauraciju skinutih ulomaka ranokršćanskih fresaka iz crkvice sv. Ivana i Teodora u Bolu, kasnoantičkih fresaka krstionice u Naroni, mozaika antičke Isse i Dioklecijanove palače, srednjovjekovnih fresaka u Stonu, na Braču i u Srednjem Selu na Šolti, baroknih u manastiru Krupa i u Svibu kraj Imotskog.

Srednjovjekovne zidne slike Deizisa i sv. Mihovila, Šolta, crkva sv. Mihovila

Odsjek je afirmaciju doživio i na područjima izvan Dalmacije, pa su 2004./2005. rekonstruirani te konzervirani-restaurirani mozaici sv. Marije Formoze u Puli i freske iz Andautonije-Šćitarjeva. Posebno je zahtjevan bio projekt konzervacije-restauracije stropnih slika Antonia Zuccara u palači Bajamonti-Dešković u Splitu, u kojem su provedene sve faze poznate u restauraciji stropnih slika: od parcelizacije i demontaže, rekonstruktivnog retuša do ponovnog vraćanja na strop. Taj zahvat, uz onaj na osliku hvarskog kazališta, doveo je do niza konzervatorsko-restauratorskih intervencija na dosad nepoznatim zidnim slikama 19. stoljeća u Šibeniku.

Mozaik s dupinima, nakon konzervacije-restauracije, Vis, terme rimske Isse

Slike

1.

Benedictus (pripisano), Bogorodica s Djetetom

14. stoljeće

Tempera i pozlata na drvu

95 x 64 cm

Trogir, Zbirka crkvene umjetnosti

2.

Jacobello del Fiore (pripisano), (Venecija, oko 1370. – 1439.) Krist Spasitelj, moćnik

Početak 15. stoljeća

Tempera na drvu, metalni okov, graviranje, staklena pasta, tuš i pozlata na staklu

19,7 x 16 cm slika, 31,7 x 29,3 cm okov

Bol, Dominkanski samostan

3.

Lovro Dobričević, (Kotor, oko 1420. – Dubrovnik, 1478.) Bogorodica s Djetetom

Sredina 15. stoljeća

Tempera i pozlata na drvu

70,7 cm x 40 cm

Split, Arheološki muzej (Komiža, ex zbirka Brajčin)

4.

Lorenzo Lotto, (Venecija, oko 1470. – Loreto, 1566.) Portret Tome Nigrisa

1527. godine

Ulje na platnu

42 x 54 cm

Split, Franjevački samostan na Poljudu

5.

Baldasare D'Anna, (Venecija, 1572. – 1646.) Bogorodica s Djetetom, Sv. Nikolom, sv. Katarinom Aleksandrijskom, sv. Rokom i

donatorom

Oko 1630. godine

Ulje na drvu

81 x 94

Split, crkva sv. Filipa Nerija

6.

Antonio Zanchi, (Este, 1631.-Venecija, 1722.)

Batšeba

Oko 1665. godine

Ulje na platnu

155 x 93 cm

Split, Galerija umjetnina

7.

Pietro de Coster, (Antwerpen, 1612./14. – Venecija, 1702.) Bogorodica sa svecima

Druga polovica 17. stoljeća

Ulje na platnu

120 x 140 cm

Grohote, župna crkva sv. Stjepana

8.

Giovanni Francesco Fedrigazzi, (spominje se od 1671. do 1714.) Bogorodica s Djetetom

Početak 18. stoljeća

Ulje na platnu

61 x 72 cm

Split, crkva sv. Duha

9.

Bartolomeo Litterini, (Venecija, 1669. – 1748.), radionica, Bogorodica

Četvrto ili peto desetljeće 18. stoljeća

Ulje na platnu

40 x 48.6 cm

Arbanija Čiovo, dominikanski samostan sv. Križa

10.

Girolamo Brusaferrero, (Venecija 1677. - 1745.)

Susret Josipa i Jakova (iz ciklusa Legende o Josipu)

Prva polovica 18. stoljeća

Ulje na platnu

113 x 208 cm

Split, crkva sv. Duha

11.

Domenico Uberti, (spominje se u Veneciji 1733.) Sv. Obitelj sa Joakimom i Anom

Prva polovica 18. stoljeća

Ulje na platnu

97 x 126 cm

Šibenik, crkva sv. Nikole

12.

Mletački slikar, Krist Pantokrator

Prva polovica 18. stoljeća

Ulje na platnu

114 x 86,5 cm

Split, crkva sv. Križa

13.

Nepoznati autor, Silaza Duha Svetoga
(ulomak antependija)

Sredina 18. stoljeća

Oslíkana, puncirana i pozlaćena koža

55 x 45 cm

Omiš, župna crkva sv. Mihovila

14.

Filippo Naldi, (Firenca, ? – Dalmacija, nakon
1777.) Bogorodica s Djetetom, Sv. Jerolimom
i Sv. Rokom

1754. godine

Ulje na platnu

172 cm x 95 cm

Kostanje, župna crkva sv. Mihovila

15.

Nepoznati slikar, Portret Marka Frane
Cvitanovića Martinisa

1780. godine

Ulje na platnu

102,5 x 82,5 cm (s okvirom 124 x 105 cm)

Split, Arheološki muzej

Skulpture

1.

Odljev kapitela u Protironu Peristila
Dioklecijanove palače

3. st. poslije Krista

Gips, smola, acrystal

2.

Bonino iz Milana, (Lombardija, ? – Šibenik,
1429.) Sv. Nikola

1427. -1429. godine

Vapnenac

106 x 50 x 30 cm

Šibenik, crkva sv. Barbare

3.

Juraj Dalmatinac, (Zadar, ? – Šibenik, 1475.)
Prorok

Okolo 1443.

Vapnenac

84 x 26 x 18 cm

Šibenik, katedrala sv. Jakova

4.

Franjo Čučić (Čiočić), (Blato na Korčuli, ? - ?)
sv. Mihovil (dio triptiha)

1579. godine

Pozlaćeno, bojano i rezbareno drvo,

141 x 48 x 25 cm

Omiš, župna crkva Sv. Mihovila

5.

Pavao Gospodnetić, (Brač, ? -?) Proroke Elisej

1594. godine

Vapnenac

85 x 30 x 16 cm

Šibenik, katedrala sv. Jakova

6.

Svetohranište

Prva polovica 17. stoljeća

Rezbareno i pozlaćeno drvo

137 x 70 cm

Split, crkva sv. Duha

7.

Francesco Cabiatta, Sv. Petar

17. stoljeće

Rezbareno i bojano drvo

140 x 70 x 50 cm

Stari Grad, crkva sv. Nikole

8.

Giacomo Piazzetta, (Pederobba,
1640. – Venecija, 1705.) Raspelo

1703. godine

Rezbareno drvo

107 x 78 cm

Stari Grad, dominikanski samostan sv. Petra Mučenika

9.

Mletački kipar, Raspelo

Početak 18. stoljeća

Drvo, bojano, pozlaćeno, rezbareno

Vis. 99 cm

Split, crkva Sv. Filipa Nerija

10.

Fulgencije Bakotić, (Kaštel Gomilica,
1716. – Amelia, 1792.) Raspelo

Četvrto ili peto desetljeće 18. stoljeća

Bojano i rezbareno drvo

80,5 x 37 cm

Split, Nadbiskupsko sjemenište

11.
Nepoznati mletački kipar, Navještenje
18. stoljeće
Mramor
37,5 x 28 cm
Makarska, Dom umirovljenika
12.
Nepoznati mletački kipar, Bogorodica
s Djetetom i sv. Ivanom Krstiteljem
18. stoljeće
Mramor
33,2 x 29 cm
Makarska, Dom umirovljenika
13.
Nepoznati mletački kipar, Alegorija Istine
18. stoljeće
Mramor
70 x 65 x 27 cm
Split, Palača Bajamonti/Dešković
14.
Nepoznati mletački kipar, Alegorija Jakosti
18. stoljeće
Vapnenac
198 x 70 x 60 cm
Split, Palača Bajamonti/Dešković
15.
Nepoznati mletački kipar, Alegorija
Zasluge
18. stoljeće
Vapnenac
198 x 55 x 45 cm
Split, Palača Bajamonti/Dešković
16.
Nepoznati mletački kipar,
Alegorija Slikarstva
18. stoljeće
Vapnenac
198 x 65 x 48 cm
Split, Palača Bajamonti/Dešković
17.
Nepoznati mletački kipar, Alegorija Snage
18. stoljeće
Vapnenac
205 x 74 x 50 cm
Split, Palača Bajamonti/Dešković

18.
Ivan Meštrović (klesao Andrija Krstulović),
Kapitel za crkvu „Gospe od dobrog svita“
na Crikvinama – Kaštilcu (Kaštelet)
1940. godine
Vapnenac
40 x 50 x 50 cm
Split, Galerija Meštrović

Namještaj

1.
Pisaći stol
18. stoljeće
Rezbareno drvo, intarzije
85 x 56 x 109 cm
Split, Franjevački samostan u Poljudu
2.
Stolac
Okolo 1800. godine
Drvo, tkanina
86.5 x 54.5 x 57 cm
Hvar, crkva sv. Duha

**Restauratori i suradnici
u Restauratorskoj radionici
u Splitu od 1954. godine**

Restauratori

- Filip Dobrošević 1954.-1992.
Tomislav Tomas 1962.-1996.
Špiro Katić 1964.-1994.
Slavko Alač 1965.-2007.
Stanko Alajbeg, 1976.-
Gordan Gazde, 1976.-
Mr. Branko Pavazza, 1983.-
Josip Delić, 1988.-
Dr. Branko Matulić, 1990.-2005. 2009.
Mr. Tonči Borovac, 1993.-
Žana Matulić Bilač, 1995.-1998. 2006.-
Jure Matijević, 1995.-1997.
Dr. Ita Praničević Borovac, 1991.-1995.
Lara (Vidaković) Aranza, 1991.-1996.
Ivana Svedružić, 1996.-1998.
Alen Škomrlj, 1997.-
Marin Barišić, 1998.-
Mariana Benković, 2001.-2004.
Renata Džaja Grga, 2001.- 2007.
Bernard Štević, 2001.-
Mirjana Kesić, 2001.-
Ivana (Muratti) Jerković, 2002.-
Davor Gazde, 2002.-
Boris Mihotović, 2003.-
Tihana Pleština, 2003.-
Ratka (Alač) Kalilić, 2003.-
Sagita Mirjam Sunara, 2003.-2009.
Dr. Ivana Čapeta Rakić, 2003.- 2007.
Ivan Sikavica, 2003.-
Mate Pavin, 2003.-
Nikola Luša, 2003.-2004.
Mr. Antonija Gluhan, 2004.-
Mr. Maja Kiršić, 2004.-
Nenad Lešina, 2004.-
Josipa Milišić, 2004.-
Monika Petrač, 2005.-
Zrinka Lujić, 2006.-
Larisa Pervan Čizmić, 2006.-
Ružica Ercegovac, 2006.-
Branka (Martinac) Carev, 2007.-
Mladen Matijaca, 2007.-2013.
Marina Škarić, 2007.
Sandra Šustić, 2007.- 2014.
Ivana Unković, 2007.-2013.
Julija Bačak, 2007.-2012.
Vjeran Duvnjak, 2007.- 2008.
Siniša Bizjak, 2008.- 2009.
Vinka Marinković, 2008.-
Jelena Bandur, 2008.
Ivana Hodak, 2008.-
Ivka Lipanović, 2008.-
Toni Paladin, 2008.-
Iva Paduan, 2008.-
Frane Oreb, 2008.-
Ante Ostoja, 2008.
Frane Prižmić, 2008.-
Veljko Karić, 2008.-
Ivana Petković, 2008.-
Željka Radić, 2008.-
Malik Palčok, 2008.-
Ana (Radić) Bizjak 2009.
Sanja Macanić, 2012.-
Ivana Letilović, 2008.
Sara Aničić, 2008.
Lana Kekez, 2008.-2009.
Vesela (Blagaić) Bizaca, 2008.-2009., 2012.
Duje Ordulj, 2011.-2014.
Kristina Krivec, 2011.-2012.
Ana Dukić, 2011.-2012.
Aida Grga, 2011.-2012.
Krešimir Bosnić, 2013.-2014.
Nikola Radošević, 2013.-2014.
Anđela Razlog, 2014.
Stjepan Krešić, 2014.

Povjesničari umjetnosti i arheolozi

Akademik Cvito Fisković, 1954.-1977.
Davor Domančić, 1954.-1997.
Nevenka Bezić Božanić, 1952.-1969.
Ksenija Cicarelli, 1954.-1979.
Dr Ivo Babić, 1970.-1974.
Dr Jasna Jeličić, 1976.-1997.
Dr Zoraida Staničić, 1977.-1998., 2005.-
Dr Joško Belamarić, 1978.-1997.
Ivan Matejčić, 1980.-1982.
Dr Vanja Kovačić, 1982.-1997.
Akademik Radoslav Tomić, 1986.-
1998.,1998.-

Arhitekti

Bosiljka Bezić, 1970.- 1988.
Dr Goran Nikšić, 1980.-1997.
Dr Radoslav Bužančić, 1984.-1997.
Anita Gamulin, 1986.-1997.
Ivo Vojnović, 1988.-1997., 2008.-2013.

Fotografi

Živko Bačić, 1973.-1998.,2009.-2013.
Valvidija Brtan, 1976.-1997.
Zoran Alajbeg, 2000.-2010.

Hrvatski restauratorski zavod

Nike Grškovića 23
HR – 10000 Zagreb
Tel. +385 (0)1 4684 599
Fax. +385 (0)1 4683 289
uprava@h-r-z.hr

Hrvatski restauratorski zavod

Restauratorski odjel Split

Porinova 2A
HR-21000 Split
Tel. + 385 (0)21 487 207, 487 208
Fax. + 385 (0)21 487 209
uprava@h-r-z.hr